

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Високорозвинене інформаційне суспільство вимагає кваліфікованого, добре підготовленого спеціаліста, здатного реагувати на відповідні зміни в суспільному житті, аналізувати інформацію та доносити її до учнів, тобто вчителя інноваційного спрямування. Інноваційні процеси в сучасній освіті вимагають розробку нових технологій, методів, засобів підготовки майбутніх учителів. Навчальні заклади здійснюють пошук нових технологій організації навчально-виховного процесу, основою яких є сучасні психолого-педагогічні концепції навчання, виховання і розвитку школярів і студентів.

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності розглядається вченими як складова частина загальної професійної підготовки майбутніх учителів (Т. Демиденко, В. Сластьонін, І. Гавриш, О. Шапран, Т.М. Шевченко, І.Є. Піскарьова, Л.М. Шевченко та ін.).

Питання готовності до педагогічної діяльності розглядаються у дослідженнях педагогів та психологів Н. Кузьміної, А. Ліненко, В. Сластьоніна, К. Дурай-Новакової, І. Беха, В.О. Моляко, М. Дьяченко, Л. Кандибович та ін.. Педагоги головну увагу приділяють виявленню дидактичних та виховних засобів, педагогічних умов, що впливають на становлення та професійний розвиток учителя. Зв'язки та залежності між станом готовності та ефективною діяльністю є предметом вивчення психологів. Разом з тим, аналіз наукових робіт виявив недостатню розробку ефективних способів і засобів підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності. Погляди вчених різняться також щодо трактування поняття „готовність до інноваційної педагогічної діяльності” та її структурних компонентів.

Тому завданням нашої статті є аналіз понять „готовність”, „готовність до інноваційної педагогічної діяльності” з метою виділення специфіки змісту та функцій компонентів готовності до інноваційної діяльності.

Психологи виокремлюють певні види готовності – ситуативну та тривалу (загальну) (М. Дьяченко, Л. Кандилович), психологічну і практичну (Ю. Васильєв, Б. Райський), загальну і спеціальну (Б. Ананьєв) та ін. Ситуативна готовність виявляється у внутрішній налаштованості на певний тип поведінки, активацію всіх сил на доцільні дії, тривала – це стійка характеристика особистості, що полягає у раніше засвоєних знаннях, уміннях, навичках та мотивах діяльності. Саме завчасно сформована тривала (загальна) готовність є передумовою успішної діяльності [1].

Найбільш змістовно, на нашу думку, поняття „готовність” у відношенні до педагогічної діяльності розкрито В.О. Сластьоніним та А.Ф. Ліненко. У своєму монографічному дослідженні А.Ф. Ліненко аналізує різноманітні психологічні підходи до визначення поняття „готовність”, розкриває етапи її становлення [2]. Розглядаючи сутність поняття „готовність”, А.Ф. Ліненко аналізує праці вчених, у яких досліджуються психологічні механізми її формування (М.В. Левченко, А.Г. Ахтарієва, Л.І. Разборова, О.Г. Мороз та ін.). Автори розглядають готовність як вид психологічної готовності – певного стану мотиваційної та емоційно-вольової сфери (М.В. Левченко), як ідентичне підготовленості (А.Г. Ахтарієва), позитивне ставлення до змісту навчально-виховної діяльності вчителя (Л.І. Разборова), складне психічне утворення, що складається з мотиваційного, орієнтаційного, операційного, вольового та оціночного компонентів (О.Г. Мороз) [2].

Досить змістовно проблема готовності до педагогічної діяльності досліджена В.О. Сластьоніним. Даний процес розглядається вченим з позиції особистісного підходу і визначається як „особливий психічний стан, що характеризується наявністю в суб’єкта образу структури певної дії та постійною спрямованістю свідомості на її виконання” [3, с.78]. До факторів, що формують готовність до педагогічної діяльності, науковець відносить

теоретичну та практичну підготовку майбутніх учителів, розвинену мотиваційну сферу та професійно важливі якості особистості.

Оскільки інноваційна діяльність та проектування є творчими процесами, то важливими для нашого дослідження є роботи В.О. Моляко, в яких розглядається структура психологічної готовності до творчої діяльності. Вчений виділяє три рівні готовності до праці: професійний, допрофесійний, непрофесійний. Професійний рівень підрозділяється на два підрівні – професійний та професійної майстерності. Рівень професійної майстерності реалізується в тому випадку, коли присутня спеціальна навченість та досвід її виконання є вагомим та якісним, заснованим на творчому підході. Структура психологічної готовності до трудової діяльності автора базується на працях М.І. Дьяченко та Л.О. Кандибович, які виділяють певні елементи в основі готовності до здійснення складних видів діяльності, й включає знання, вміння, навички, переконання, мотиви й цілі діяльності, винахідливість та емоційно-вольову стійкість у подоланні труднощів. Найважливішим системоутворюючим компонентом психологічної готовності є стратегічна орієнтованість особистості, що проявляється в умінні по-новому вирішувати складні завдання, долати бар'єри та труднощі об'єктивного та суб'єктивного характеру. Також автор зазначає, що формування психологічної готовності повинно бути максимально наближено до реальних умов праці. Засоби, що допомагають у підготовці до майбутньої творчої праці включають навчально-ігрову діяльність та різноманітні форми гурткової роботи [4]. За Т.М. Качеровською сутність технології навчально-ігрового проектування полягає в роботі студентів у творчих групах, консультативній та організаторській ролі викладача [5]. Отже, навчально-ігрове проектування може стати ефективним засобом підготовки до творчої інноваційної педагогічної діяльності.

Майже всі дослідники констатують той факт, що в психології та педагогіці немає одностайного визначення поняття готовності. В психологічному аспекті важливими є дослідження М.І. Дьяченко та Л.О. Кандибович, що розглядають готовність як вибіркочу прогнозуючу

активність особистості у підготовці до діяльності. Як вже було зазначено, вищезазвані автори розрізняють тривалу та ситуативну готовність. Тривала готовність виникає під дією спеціально організованих впливів, отже може бути заздалегідь сформованою і набути розвитку за певних умов. Стан тривалої готовності визначається наступними показниками: мотиваційним, емоційно-вольовим, змістовно-операційним [1].

А.Ф. Ліненко розуміє готовність як особливу якість особистості, яка характеризує вибіркочу, прогнозуючу активність на стадії її підготовки і включенні до діяльності. Дослідниця наголошує на тому, що готовність формується в результаті набутого певного досвіду людини, який спирається на позитивне ставлення до діяльності, усвідомленні мотивів і потреб у певній діяльності, об'єктивації її предмета і способів взаємодії з ним. Компонентами готовності вчена визначає ставлення до діяльності або настанову (для ситуативної готовності), мотиви, знання про предмет і способи діяльності, навички та вміння їх практично втілювати. Стосовно готовності до педагогічної діяльності А.Ф. Ліненко конкретизує дані компоненти наступними ознаками: емоційно-зацікавлене позитивне ставлення до суб'єкта (учня), об'єкта (педагогічного процесу) та способу діяльності (виховання та навчання); знання про вікові особливості особистості, цілі та засоби педагогічного впливу в процесі її формування та розвитку; педагогічні вміння за допомогою яких здійснюється навчальний і виховний вплив на учня; бажання спілкуватися з дітьми, передавати їм свій досвід, знання відповідно до змісту та способів досягання соціально значущих цілей [2].

Розглядаючи готовність до педагогічної діяльності К.М. Дурай-Новакова трактує її як систему інтегрованих характеристик, що включають властивості, якості, знання та навички особистості. Дослідниця виділяє показники сформованості готовності до педагогічної діяльності (потреби, мотиви педагогічної діяльності, рівень розуміння важливості педагогічної професії, рівень мобілізації та актуалізації знань, умінь, навичок та професійно важливих властивостей учителя, рівень стабільності професійних інтересів), на основі

яких визначає наступні компоненти професійної готовності: мотиваційний, пізнавально-оціночний, емоційно-вольовий, операційно-діяльнісний, мобілізаційно-настроювальний [6].

Л.В. Кондрашова розуміє готовність до педагогічної діяльності як складне особистісне утворення, що характеризується ідейно-моральними та професійно-педагогічними поглядами і переконаннями, професійною спрямованістю психічних процесів, педагогічним оптимізмом, налаштованістю на педагогічну працю, здатністю до подолання труднощів, самооцінкою результатів своєї діяльності, потребою в професійному самовихованні. Все це забезпечує високу результативність педагогічної діяльності. Вчена виділяє наступні компоненти готовності до педагогічної праці: мотиваційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний [7].

І. Гавриш готовність до педагогічної праці розуміє як інтегративне особистісне утворення, що є регулятором та умовою успішної професійної діяльності педагогів. Дослідниця виокремлює два рівні аналізу щодо визначення структурних компонентів готовності до професійної діяльності: загальнотеоретичний та професіографічний. На загальнотеоретичному рівні до готовності входять складові, що є універсальними для будь-якого виду професійної діяльності. А на професіографічному рівні структурні компоненти виводяться з професіограми [8].

Узагальнюючи різні підходи до розуміння готовності до педагогічної діяльності І.Є. Піскарьова виділяє в її структурі три взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, когнітивний, процесуальний [9].

Як видно з вищеназваних досліджень, готовність до педагогічної діяльності розуміється переважно як особистісний стан, що характеризується знаннями, вміннями, навичками, якостями професійної педагогічної діяльності, властивостями, психологічними особливостями та включає взаємопов'язані мотиваційний, емоційно-вольовий, когнітивний та процесуальний компоненти.

У науковій літературі немає однозначного визначення поняття „готовність до інноваційної педагогічної діяльності”. Для розуміння сутності

даної категорії та систематизації наукових підходів до дії визначення нами було вибрано метод контент-аналізу. Категорія „готовність до інноваційної педагогічної діяльності” була проаналізована в 30 джерелах психолого-педагогічного напрямку з 1991 по 2008 рр. Аналізу піддавались словники, монографії, посібники з психології та педагогіки. Особлива увага приділялась науковим публікаціям стосовно досліджуваної проблеми в фахових виданнях за останні роки.

Згідно вимог контент-аналізу була виділена цілісна семантична одиниця аналізу в досліджуваних визначеннях. За семантичну одиницю було взято судження (або кілька суджень) авторів про поняття „готовність до інноваційної педагогічної діяльності”. Більш детально розглядались судження з вираженими предикатними групами, які несли основне змістове навантаження, а також семантичні одиниці, що характеризували характерні ознаки даного поняття. Потім виділені семантичні одиниці, класифікувались і підраховувалась частота їх з’явлення [10]. Наведемо приклад визначення досліджуваного поняття І.В. Гавриш з виділенням словесних елементів в структурі предикату. „Готовність до інноваційної педагогічної діяльності – інтегративна(1) якість(2) особистості(3) вчителя(4)” [8].

У ході контент-аналізу було виділено 138 семантичних одиниць, з яких 41 визначають дану категорію, а 97 – її характерні ознаки. У результаті подальшого узагальнення було виділено шість стійких значень, що визначають сутність категорії „готовність до інноваційної педагогічної діяльності”, а також дев’ять найбільш істотних категоріальних ознак. Одержані результати після систематизації представлені в таблиці 1.

**Категорія „готовність до інноваційної педагогічної діяльності” в системі
психолого-педагогічних понять**

№ п/п	А. Категорія (значення терміну)	Кількість авторів		Кількість смислових одиниць аналізу	
	Б. Категоріальні ознаки поняття „готовність до інноваційної педагогічної діяльності”	Абсолютне значення	%	Абсолютне значення	%
A1	Стан	10	34	10	25
2	Якість	7	24	7	17
3	Здатність	2	7	2	5
4	Потреба в саморозвитку	2	7	2	5
5	Утворення	2	7	2	5
6	Компетентність	2	7	2	5
B1	Має особистісний характер	20	67	20	20,6
2	Має інтегративний характер	10	34	10	10,3
3	Передбачає мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності	8	27	8	8,3
4	Має сформований характер	8	27	8	8,3
5	Передбачає наявність взаємопов'язаних компонентів	8	27	8	8,3
6	Має особливий характер	7	23,3	7	7,3
7	Передбачає здатність до творчості рефлексії	6	20	6	6,2
8	Передбачає володіння способами і засобами досягнення цілей	5	16,6	5	5,2
9	Передбачає створення, запровадження і розповсюдження інновацій	4	13,3	4	4,2

Проаналізуємо спочатку змістове значення категорії „готовність до інноваційної педагогічної діяльності”. Дана категорія розглядається, перш за все, як стан особистості. Цю ознаку відмітили 34% авторів (І.М. Дичківська, Л.О. Петриченко, І.Є. Піскарьова, Н.О. Дука, Г.О. Сиротенко, Л.В. Подимова, Т.М. Шевченко, В. Гринько). Особистісний стан не є вродженою ознакою, а формується у майбутніх учителів під час навчання у вузі, в період проходження педагогічної практики і характеризується набутими знаннями, вміннями, навичками, якостями професійної діяльності, креативними та рефлексивними здібностями.

Досліджувана категорія розглядається також і як якість особистості вчителя (24%). Вагома кількість авторів вказує на якісну сторону готовності. Проте трактується вона не однаково: якість особистості, що є регулятором професійної діяльності (І.В. Гавриш), та як якість особистості, що є ядром певних компонентів готовності (О.Г. Козлова, Т.М. Демиденко, О.І. Шапран, В.В.Олійник, С. Воробйова, К.І. Макагон).

„Готовність до інноваційної педагогічної діяльності” є також здатністю усвідомлювати, запроваджувати, реалізовувати педагогічні інновації (7% – Л.О. Гавриленко, Б.А. Рудов); є потребою в саморозвитку (7% – Л.О. Гавриленко, Б.А. Рудов); утворенням, що охоплює різноманітні якості, знання, навички та забезпечує внутрішні умови для виконання професійної діяльності (7% – Л.О. Петриченко, Ю.О. Будас); компетентністю вирішувати складні педагогічні задачі (7% – Л.О. Петриченко, Ю.О. Будас).

Вважаємо також за необхідне навести декілька цікавих категорій терміну „готовність до інноваційної педагогічної діяльності”, що не ввійшли в таблицю, проте є важливими для подальшого дослідження: регулятор і умова успішної діяльності, уміння, синтез, єдність компонентів, характеристика та перебудова педагогічного мислення.

Проаналізуємо також категоріальні ознаки досліджуваного поняття. 67% авторів виділили таку ознаку як особистісний характер, що передбачає сформованість особистісних характеристик у стані готовності (І.М. Дичківська, І.В. Гавриш, Л.О. Петриченко, І.А. Левіна, О. Пехота, С. Воробйова, Н. Дука, О.І. Шапран, Л.В. Подимова та ін.).

Значна кількість авторів вказує на інтегративний характер стану готовності (34%), що передбачає сформованість структурних компонентів та систему мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога.

Також підкреслюється мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності (27%), особливий характер готовності (27%), передбачається наявність взаємопов'язаних компонентів (27%). До важливих ознак дослідниками також було віднесено здатність до творчості і рефлексії (20%),

володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей (16,6%), створення, запровадження і розповсюдження інновацій (13,3%).

Виділені в результаті контент-аналізу ознаки досліджуваного поняття дозволяють зрозуміти багатоаспектний та складний характер категорії „готовність до інноваційної педагогічної діяльності”. На основі результатів контент-аналізу готовність до інноваційної педагогічної діяльності ми визначаємо як інтегративний стан особистості, що передбачає сформованість мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння знаннями, уміннями, навичками інноваційної педагогічної діяльності та способами їх реалізації, здатність до творчості і рефлексії.

Проаналізуємо також структуру готовності до інноваційної педагогічної діяльності. Результати аналізу структурних компонентів готовності представимо у вигляді таблиці 2.

Таблиця 2

Базові компоненти готовності до інноваційної педагогічної діяльності

Компоненти готовності до інноваційної педагогічної діяльності	Автори
Мотиваційний (мотиваційно-цільовий)	І.М. Дічківська, О.І. Шапран, К. Макагон Н.І. Клокар, О. Коберник, З. Абасов, С. Воробйова, І. Гавриш, Л.С. Гавриленко
Когнітивний (змістовий)	К. Макагон, О.Г. Козлова, С. Воробйова Н.І. Клокар, О. Коберник, Л.С. Гавриленко
Операційний (процесуальний, технологічний)	О.І. Шапран, К. Макагон, О.Г. Козлова, О. Коберник, З. Абасов, І. Гавриш, Л.С. Гавриленко
Оцінювально-рефлексивний (оцінно-результативний)	К. Макагон, О.Г. Козлова, З. Абасов, І. Гавриш, Л.С. Гавриленко

Всі проаналізовані моделі готовності до інноваційної діяльності мають належне наукове обґрунтування. Разом з тим вважаємо, що в структурі готовності до інноваційної діяльності повинна обов'язково має бути рефлексивний компонент (оцінно-результативний), який є відсутнім у моделях

деяких авторів. Оцінка та кореляція успішності та недоліків виконаної роботи дає можливість визначити переваги певної технології та усунути наявні помилки. Рефлексія є важливим компонентом інноваційної діяльності педагога. А.В. Хуторський зазначає, що рефлексивна свідомість контролює процес побудови, реалізації інновацій, критично аналізує всі етапи діяльності [11]. Всі дослідники структурних компонентів готовності до інноваційної діяльності виділяють як базовий мотиваційний. Ми погоджуємось з тим, що цей компонент є дуже важливим, тому що „мотивація – це один з найважливіших факторів, який забезпечує успіх у діяльності” [12, с.9]. На нашу думку, мотиваційний та цільовий компоненти у структурі готовності до інноваційної діяльності І. Гавриш можуть бути об'єднані в один, так як ціль (мета) є потужним мотиваційним фактором, що стимулює, активізує, організовує людину (С. Занюк), а також однією з функцій мотиву (сміслоутворююча) у мотиваційній моделі акта діяльності (О.К. Дусавицький).

Беручи до уваги проаналізовані моделі структури готовності до інноваційної діяльності, вважаємо за необхідне, конкретизувати структуру, компоненти якої дозволяють визначити критерії та показники готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності. Дана структура складається з мотиваційного, когнітивно-операційного, креативного та оцінювально-рефлексивного компонентів та відтворює структурні компоненти моделі інноваційної педагогічної діяльності.

Мотиваційний компонент готовності педагогів до інноваційної діяльності виявляється в ставленні їх до впровадження інновацій, прагненні до пошуку нових, більш ефективних методів поліпшення навчально-виховного процесу.

Сучасна система освіти, що орієнтована на предметний виклад навчальної інформації, не наділяє студентів уміннями формувати цілісне уявлення про професійну педагогічну діяльність. І цей недолік виявляється при вирішенні студентами інноваційних педагогічних проблем. Вони не здатні синтезувати знання з різних предметних блоків, не бачать міжпредметних зв'язків. Для трансформації теоретичних знань в практику та вмінь

застосовувати засвоєні знання у вирішенні реальних шкільних педагогічних завдань, науковці рекомендують використовувати такі засоби як розгляд та вирішення педагогічних задач, моделювання педагогічних ситуацій, аналіз та проектування конкретних педагогічних ситуацій, проектування уроків з реалізацією міжпредметних зв'язків і т.п. Беручи участь у проекті, людина виявляє пошукову активність, цікавість до дійсності, розвиває творчу уяву та критичне мислення. Процес проектування також сприяє розвитку комунікативної культури та здатності до рефлексії [11]. Саме педагогічне проектування, на нашу думку, здатне допомогти студентам знайти зв'язок між теорією та практикою та наблизити процес навчання у вузі до вирішення реальних навчально-педагогічних завдань. Тому до когнітивно-операційного компоненту ми відносимо також знання про сутність та етапи педагогічного проектування, проектувальні вміння.

Креативний компонент готовності до інноваційної діяльності виявляється в оригінальному підході до вирішення педагогічних завдань, до організації навчально-виховного процесу, а також у вмінні розвивати креативність у своїх вихованців.

Оцінювально-рефлексивний компонент характеризує самоаналіз педагогом своєї власної діяльності, самооцінювання та самокорекцію.

Аналізуючи сутність та структуру готовності до педагогічної діяльності та інноваційної педагогічної діяльності зазначаємо, що обидва феномени мають багато спільного. Готовність до педагогічної діяльності, як і до інноваційної педагогічної трактується як особливий, особистісний стан або якість, що включає мотиваційний, когнітивний, процесуальний (операційний) компоненти. Різниця полягає у тому, що структура готовності до інноваційної діяльності містить креативний та рефлексивний компоненти, які визначаються специфікою інноваційної педагогічної діяльності.

Аналіз змісту та структури готовності до інноваційної педагогічної діяльності дозволить нам виділити критерії, показники та рівні сформованості

готовності вчителів до інноваційної діяльності, що і є подальшою перспективою нашого дослідження.

Резюме: У статті проаналізовано сутність поняття „готовність до педагогічної діяльності”, подані результати контент-аналізу поняття „готовність до інноваційної педагогічної діяльності”, виділені та охарактеризовані структурні компоненти готовності до інноваційної діяльності. **Ключові слова:** готовність до педагогічної діяльності, готовність до інноваційної педагогічної діяльності, структурні компоненти готовності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Педагогические проблемы готовности к деятельности. — Минск: Из-во БГУ, 1976. — 175 с.
2. Ліненко А.Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї: Монографія. — Одеса: ОКФА, 1995. — 80 с.
3. Сластенин В.А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе // Советская педагогика. — 1981. — №4. — С. 76-84.
4. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої праці.— К.: Т-во «Знання» УРСР, 1989.— 48 с.
5. Качеровська Т.В. Навчально-ігрове проектування у професійній підготовці майбутніх менеджерів організацій: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. — Одеса, 2005. — 275 с.
6. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: Автореф. дис. ... докт. пед. наук. — М.,1983. — 46 с.
7. Кондрашова Л.В. Теоретические основы воспитания нравственно-психологической готовности студентов педагогического института к профессиональной деятельности: Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. — М.,1989. — 42 с.

8. Гавриш І.В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. — Харків, 2006. — 572 с.
9. Пискарева И.Е. Формирование готовности студентов педагогического вуза к инновационной деятельности. Дис. ... канд. пед. наук. — Кострома, 1999. — 150 с.
10. Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: Монографія. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. — 367 с.
11. Хуторской А.В. Педагогическая инноватика: учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений / Хуторской А.В. — М. : Издательский центр „Академия”, 2008. — 256 с.
12. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навч. посібник. — К.: Либідь, 2001. — 304 с.